

szükre. Ők évenként 2-3 ezer dollárt fizetnek azért, mert a határon túl élnek, mi tíz dollárt sem adunk, hogy jobban élhessenek.

Magam is annak örülnék, ha szülőföldjükön élhetnének legalább a miénkéhez hasonló életet, de ez lehetetlen, aki ebben bízik vagy naiv, vagy nem ismeri a tények logikáját, vagy annyira önző, hogy még a minimális áldozattól is visszaretten.

SZATHMÁRY INCZE KORNÉL

A SZABADSÁG BŰVÖLETÉBEN

*Megemlékezés az 1956-os magyar szabadságharc
45. évfordulóján*

1956-ban csak hétéves voltam. Azt, hogy megismerhettem a 20. századi magyar történelem dicső és egyedülálló 13 napjának eseményeit, csakis a Szabad Európa Rádióban végighallgatott megemlékezéseknek, tehát a Nyugatra menekült ötvenhatosok vallomásainak köszönhetem. Még ezek között a visszaemlékezések között is voltak különbségek. Sok esemény másképp van leírva Kopácsi Sándor emlékirataiban¹, viszont más megvilágításokat kapunk Fejtő Ferenc vagy Mérai Tibor visszaemlékezéseiben². Magyarországon csak 1989 januárjától mertek nyíltan beszélni az 56-os forradalomról, amikor Pozsgai Imre „szabadságharcnak” merete nevezni az addig csak becsmérően „ellenforradalomnak” bélyegzett 56-os felkelést. De igazi képet a világ 1956-ról csak 1989. június 16 utáni fordulatot követően nyerhetett, mikor Nagy Imrével együtt újrateremték a szabadságharc leverése után kivégzetteket.

Sokszor hajlunk arra, hogy általános, országos, azaz milliók felkelésének mitizáljuk a szabadságharcot. Én inkább úgy fejezném ki, hogy az 56-os szabadságharc 13 napján keresztül mindig ott találtuk a nemzeti érzésű, az ország függetlenségi ügyét magukénak vallókat, és a sztálinista-kommunista terror rendszeréből végképpen kiábrándult magyarokat.

A szabadságharcnak három jól megkülönböztetett szakasza volt. Az elsőnek – október 23-tól 25-ig – egy „emberarcú szocializmus” megvalósítása volt a célja. A főszereplő ekkor személyesen Nagy Imre, aki – mint új miniszterelnök – sürgős reformokat ígért. Október 25-től 28-ig már a forradalmi felkelő csoportok ún. „bizottmányok” vették át a kezdeményezést. Ekkor az események két legnépszerűbb személyisége Maléter Pál és Kopácsi Sándor voltak. Végül, október 28-tól november.4-ig, már több pártból össze tevődő „nagykoalíciós ideiglenes kormány” vezeti az eseményeket, főképpen Budapesten. Ekkor történt meg a semlegesség kihirdetése, a Varsói

Szerződés felbontása, a többpártrendszer bevezetése, az ENSZ-hez fordulás és a szovjet csapatok kivonulásának követelése. De ekkor következtek a júdái árulások éjszakái is. Az árulók először csak négyen voltak³, de pár nappal később már több ezerre tehető azok száma, akik az orosz támadók mellé szegődtek. Ígéreteket és új pályalehetőségeket kaptak, sőt látták, hogy árulással családjuk jövőjét is megalapozhatják.

Mikor az '56-os szabadságharcra emlékezünk, elengedhetetlen, hogy röviden ne emlékezzünk az előzményekre is:

1956 februárjában zajlott Moszkvában a szovjet kommunista párt 20. kongresszusa. *Hruscsov* Nyikita pártvezér szokatlanul erős szavakkal ítélte el Sztálin 29 éves rémuralmát, és megígérte, hogy „Sztálin korszaka többet soha sem tér vissza.” Érthető, hogy sok rajongó módon szabadabb légkörre vágyakozó embert Hruscsov beszéde félrevezetett.

1956 júniusában leváltották Rákosi Mátyást, a magyar kommunista párt vezetőjét, és Farkas Mihályt, a gyűlölt kommunista hadügyminisztert. Pártvezetőnek a sztálinista Gerő Ernőt választották, de mellé három börtönt is viselt kommunistát is beválasztottak a párt vezetőségébe: Kádár Jánost, Losonczi Gézá és Marosán Györgyöt. (Utóbb Losonczi Géza a szabadságharc vértanúja lett, viszont Kádár és Marosán árulói lettek.)

1956. október 6-án ünnepélyesen újratemették Rajk László volt kommunista külügyminisztert, Pálfi Károly tábornokot, Szőnyi Tibor és Szalai András kommunista államtitkárokat, akik mind Rákosi terrorjának áldozatai lettek 1949-ben.

1956 nyaratól az Írószövetség régebben kizárt tagokat hívott vissza, és új, még az előző évben el sem képzelt versek, irodalmi művek és tanulmányok jelenhettek meg folyóiratokban, illetve szépirodalmi kiadványokban.

1956 októberében Lengyelország egész területén sztrájkok és tüntetések robbantak ki, melyek következtében az oroszok leváltották a volt kommunista pártvezért, Bielukot, és helyette W. Gomulkát helyezték a párt élére.

1956. október 23-án a Műegyetem dísztermében a lengyel megmozdulásokat támogató gyűlést hívtak össze a diákság vezetői. Itt határozták el, hogy Bem József '48-as tábornok szobrához vonulnak. Budapestiek ezrei ugyanakkor a Petőfi szoborhoz vonultak, ahol Sinkovits Imre színművész elszavalta a Nemzeti dalt. Délutánra a csepeli üzemek munkaeszközökkel is felszerelt dolgozói Sztálin szobrát ledöntötték, és egész a belvárosig vontatták azt a földön. Estére tüntetők gyűltek össze a Kossuth Rádió Bródy Sándor utcai székháza előtt azzal a szándékkal, hogy beolvassák a Műegyetem diákjainak aznap megfogalmazott lengyelbarát nyilatkozatát. Ekkor dördültek el az államvédelmisek által leadott első lövések.

„Az első lövés

1956. október 23-án, este 11-kor indultunk a Rádió elfoglalására. Odáig csak tüntettünk, énekeltünk, néhány éljent és vesszent kiáltottunk: eszünkbe

sem jutott, hogy elfoglaljunk valamit. Csak amikor az ávósok orvul rálöttek arra a küldötségre, mely az ifjúság kiáltványát akarta felolvasni, indultunk el a Sándor utcában a Rádió felé.

Még akkor sem voltak fegyvereink. Még akkor igazi dühünk sem volt. Olyanok voltunk, mint a fiatal kígyó, melynek még nem nőtt méregfoga. Ilyenféle verseket kiabáltunk:

*Miniszternek buta,
mondjon le a Bata.*

*Menjünk tovább előre,
Ne hallgassunk Gerőre.*

Mentünk is előre. Az első halott – egy alezredes teste – ott feküdt a Puskin utca kövein. Mint a vasat a vas, úgy vonzotta ez a nem élő test a sok tízezernyi élőt. Mentünk, mentünk, míg el nem dördültek az első sortűzek. Mondják, hogy a jó katonaló nem lép holttestekre. Mi rosszabbak voltunk a lovagnál: futtunkban rátapostunk saját halottainkra. De ugyanakkor egy ismeretlen, aki majdnem föllökött a rohanásban, visszaszólt: Pardon, bocsánat. A Múzeum-kertben a menekülők kikerülték a virágágyakat, de az utcára érve felgyújtottak két autót. Ezeket jól összeszidtuk, mert még egyikünk sem tudta, hogy már felkelők vagyunk.

Talán még nem is voltunk azok. A tetőről géppuskák néztek le ránk, a mi kezünkben semmi, a zsebünkben töltőtoll, notesz, benne egy leány képe, fűrdőruhában! „Fegyvert kéne szerezni” – mondta egy leleményes ember. „Azám” – bólogattunk, de nem is sejtettük, hogy ilyen esetben mi a teendő.

Csüggedten álltunk. Azt hittük, vége, mehetünk haza, tovább álmodni a szabadságról... És egyszerre – épp éjfélkor – feldübörgött a föld. Az égő benzín vörös fényében felvomultak az Astoria felől a magyar páncélosok. Befordultak a Sándor utcába, és nekiszögezték pózna formájú lövegeiket a Rádiónak. Aztán eldördült az első lövés.

Azóta sok-sok lövés dördült. De mi, tíz- vagy húszezren, ebből az első lövésből tanultuk meg, hogy mit jelent az a szó: Néphadsereg.”

Október 24-én a pártvezetőség csapaterősítést küldött a belvárosban levő Kilián laktanyához, amelynek vezetője Maléter Pál, katonai gépészmérnöki ezredes-tanár volt a katonai főiskolában. Maléter Pál feladata az lett volna, hogy lefegyverezze a Corvin közben rövid időn belül megalakult fegyveres forradalmi csoportokat. A pártvezetőség Nagy Imre alig egy napja kinevezett miniszterelnök nevében szükségállapotot rendelt el Budapest területére. Maléter katonai akció helyett tárgyalást kezdeményezett a különböző fegyveres csoportokkal.

„Szóból ért a magyar ember

A Rákóczi úton vonultunk sűrű tömegben, a Belváros felé. Az egykori Guttman-áruház tetejéről ávósok géppuskázzák az utcát. Néhányan behú-

zódnak a kapuk alá, de a sokaság nem oszlik szét, megy tovább, mintha nem is hallaná a fegyverropogást.

A mozi előtt katonai teherautó vesztegel. Rajta egyetlen árva honvéd, sápadt, borostás, riadt képű gyerek. Géppisztolyát nekiszögezi a tömeg sűrűjének.

– Nem szégyelli magát? – kiált rá egy fiatalasszony. – Maga is a népre lő?

A katona nem szól semmit. Lemászik az autóról, és egy hirdetőoszlop mögül felküld az ávosoknak egy sorozatot. Szóából ért a magyar ember.”

Október 25-én, az ún. véres csütörtökön, délelőtt tüntetők gyűltek össze a Kossuth Lajos téren, azt követelték, hogy Nagy Imre beszéljen hozzájuk. Az Országház mindegyik bejárata előtt egy-egy odarendelt szovjet tank állt, de az orosz katonák a tankokból kiszálltak, mert feletteseiktől nem kaptak tűzparancsot. Ellenben a Kossuth Lajos téren levő földművelésügyi minisztérium emeleti helyiségeiből gépfegyver-golyózápor zúdult a téren tüntető tömegre, aminek következtében több százan életüket veszítették. Mindenki tudta, hogy az államvédelmisek tette volt ez a szörnyűség.

Október 26-án az előző napi események végleg a szabadságharcosok oldalára állította Maléter Pált és Kopácsi Sándor budapesti rendőrfőkapitányt. A rendőrség parancsnokai tárgyalásokat kezdtek a fővárosban működő fegyveres alakulatokkal, és megalakították a Nemzetőrséget.

A belvárosban működő egyik fegyveres alakulat körülvette a Köztársaság téren levő városi pártszékházat, majd egy egész napos csata után elfoglalta azt. Ezen a napon az Akadémia utcai pártközpontban Kádár Jánost választották a kommunista párt élére.

„Egy kis nyelvtan

Ketten baktatunk az Írószövetségbe: N. meg én. N. a mai magyar irodalom egyik legjobb stilisztája. Az Izabella utca sarkán belekeveredünk a tömegbe, mely az ávoslaktanyát ostromolja. Egy perc múlva együtt kiáltjuk velük, ütemesen:

„Kiadni a foglyokat!

Kiadni a foglyokat!”

Ordítás közben kajánul oldalba bököm N.-t, és figyelmeztetem, hogy a felszólító módot főnévi igenévvél pótolni súlyos hiba. (Fizetni! Leülni! stb.) A helyes: „Tessék kiadni a foglyokat”, vagy „Adjátok ki a foglyokat!”

Tűnődik egy kicsit, aztán megrázza a fejét: Nem megy. És tovább ordítja: – Kiadni a foglyokat!

Ez volt a helyes. Tíz perc múlva kiengedték az Országház előtt elfogott fiatal tüntetőket a börtönből.”

Október 27-én Mikoján és Szuszlov szovjet pártvezetők Budapestre érkeztek, de rövid – Kádárral folytatott – megbeszélés után el is tavoztak.

„Politikus nemzet

A Dob utcában egy ávósról, akit akasztani vittek, kiderül, hogy zsidó. A tömeg elengedi. „Nehogy azt merje valaki mondani, hogy pogrom van.”

Amikor Csepelről jöttek befelé a felfegyverzett munkások, tiz-tizenöt embert – volt polgárokat és katonatiszteket, akik munkások lettek – kiharcolták a menetből. „Úgy vesszük, mintha velünk harcoltatok volna, de ne mondhassák ránk, hogy horthysta tisztek voltak e felkelők között.”

Október 28-ika, vasárnap volt. A kispesti szovjet laktanyából legalább húsz szovjet tank vonult fel az Üllői úton, a Kilián laktanya ellen, de a Corvin köziek segítségével a magyarok visszaverték a támadást. Ugyanezen a napon a Nagy Imre kormány teljes szabadságot adott Mindszenty József bíborosnak, és őt egy katonai különítmény szállította Budapestre az északi Nógrád megyéből. Még ezen az estén Maléter Pált honvédelmi miniszterré, Kopácsi Sándort belügyminiszterré nevezték ki.

Október 29-én Nagy Imre rádióbeszédben kinyilvánította Magyarország függetlenségét és semlegességét, a többpárt rendszert, és felbontotta a Varsói szerződést. Ezt azonnal közölte Jurij Andropov budapesti szovjet nagykövettel, sürgetve egy szovjet küldöttség Budapestre utazását, a szovjet csapatok végleges kivonulása érdekében. Andropov ígéretet tett, hogy továbbítja a kérést Moszkva felé.

Október 30-án Nagy Imre kéri az ENSZ-közgyűlés összehívását, a magyar függetlenség megvédése érdekében.

Október 31-én Király Béla lett a Nemzetőrség főparancsnoka. A református egyház, a reformáció ünnepén Ravasz Lászlót visszaválasztja budapesti püspöknek, míg a lutheránusok Ordas Lajost. Mindkettőjüket a Rákosi-féle kommunista diktatúra helyezte erőszakkal nyugdíjba 1949-ben. Ugyanezen a napon a határmenti megyék forradalmi bizottmányai arról tudósítják a fővárost, hogy Románia, a Szovjetunió és Csehszlovákia területéről szovjet katonai szerelvények lépték át a határt. Meg kell jegyeznünk, hogy a MÁV erről semmiféle értesítést nem küldött a kormánynak. Ma már tudjuk, hogy a szovjet szerelvények simán érkeztek be az országba, minden ellenállás nélkül, egészen Budapestig.

„Híradó

Oroszok betörnek egy közértbe, elviszik az értékes árut, aztán intenek a járóelőknek, azok is nekiállnak, előbb vonakodva, aztán szaporábban. Inkább mi, mint a oroszzi – ez a jelszó. És egyszerre mögéjük áll egy autó, és filmezik őket.

Hársfa utca. Péknél sorban állók előtt megáll egy teherautó, oroszok kihordanak vagy húsz kenyeret. Háromszáz méterrel odébb megállnak, egy zöldségbolt előtt sorban állók közt ugyanazokat a kenyeret szétosztják. Az emberek körülveszik az autót, hátulról filmezik a nagylelkű segítséget.

A fosztogatók – mondta egy magyarul törve beszélő orosz tiszt a Margit hídfőn – orosz ruhába öltözött magyar fasiszták.”

November elsején Budapesten megalakult a Nemzeti Ideiglenes Koalíciós Kormány, melynek miniszterelnöke továbbra is Nagy Imre lett, de helyet kapott benne a kommunisták által felosztatott több egykori politikai párt, a szociáldemokraták, a kiszagdák és a kereszténydemokraták. Az új kommunista pártot Kádár János és Lukács György képviselte. Este a Szabad Kossuth rádióban Kádár János megígérte, hogy mindvégig az első vonalban fog harcolni az ország függetlenségéért. Kádár az ezt követő éjszakán eltűnt Budapestről. Ma már tudjuk, hogy egy orosz repülőgéppel Mátyásföldről Munkácsra szállították, ahol rögtön egyezkedni kezdett az oroszokkal.

November 2-án Hruscsov szovjet pártvezető, Malenkov miniszterelnökkel, a szovjet–lengyel határon Breszt-Litovszkban, találkozott Gomulka lengyel pártvezérrel, aki szó nélkül beleegyezett Magyarország szovjetek általi lerohanásába. Innen Hruscsovék Bukarestbe utaztak, ahol a Băneasa-i repülőtéren találkoztak Gheorghiu Dej román, Walter Ulbricht keletnémet, Antonin Novotny csehszlovák és Todor Zsivkov bolgár pártvezetőkkel. A túlbuzgó Gheorghiu Dej még azt is felajánlotta Hruscsovnak, hogy román csapatokat is vessenek be a szovjetek mellett a szabadságharc leverésére, de ajánlatát Hruscsov határozottan elutasította. Az orosz vezetők ezután Brioni szigetére utaztak, ahol Tito és Kardelj jugoszláv vezetőkkel találkoztak. Milovan Gyilász – volt jugoszláv vezető – emlékiratában azt állítja, hogy a jugoszláv vezetők ajánlották Kádár János kinevezését a magyar párt élére a szabadságharc leverése után.

Az orosz vezetők hazatértükkor elrendelték a szabadságharc fegyveres leverését.

November 3-án Budapesten még mit sem sejtettek a háttérben zajló ezen eseményekről. Délben, a Parlamentben, Maléter Pál honvédelmi miniszter tárgyalást kezdett egy szovjet katonai küldöttséggel, az orosz katonaság teljes kivonulásáról. Az oroszok azt kérték Malétertől, hogy az ünnepélyes aláírásra este, a Csepel-szigeti Tökölön, a szovjet főparancsnokságon kerüljönscr. A jóhiszemű és rosszat egyáltalán nem sejtő Maléter Pál, egy katonai küldöttség élén, délután meg is érkezett Tököltre. Este tizenegy óra után orosz államvédelmi tiszték letartóztatták a magyar küldöttséget. November 3-án este hangzott el a Kossuth Rádióban Mindszenty József bíboros beszéde. Ebben a beszédben Mindszenty a bosszúállás ellen beszélt, békére, a múltra való fátyolborításra, és a jövőre néző reménységre szólította fel a magyarokat. A magyar katolikus egyház vezetőjének ez volt az utolsó beszéde a Kossuth Rádióban.

November 4-én hajnalban – a visszaemlékezések szerint – háromezer tankkal és gumikerekes harckocsikkal támadták meg Budapestet az oroszok, ezenkívül még háromezer lánctalpas és gumikerekes harckocsi vett részt a megyei központok és más városok lerohanásában. A Szabad Kossuth Radio

november 4-én hajnalban kezdte sugározni Nagy Imre miniszterelnök utolsó közleményét. Ugyanezen a napon, reggel nyolc és kilenc óra között, Nagy Imre és a kormány több minisztere, családtagjaikkal együtt (mintegy ötven személy) a Hősök terén levő Jugoszláv Nagykövetségen kértek és kaptak menedékjogot.

Mindszenty József bíboros⁴, Emlékiratában elismeréssel ír Nagy Imréről. Megemlékezik arról is, hogy a miniszterelnök november 4-én még kapcsolatba lépett az amerikai nagykövetséggel, a bíboros menedékjogának megadásáért. Mindszenty József még aznap megkapta a menedékjogot.

A Szabad Kossuth Rádió déli két óráig sugározhatta írók, művészek, orvosok „Segítsetek!” segélykérését, magyarul és világnyelveken a nemzetközi közvélemény felé.

A szovjet hadsereg csak súlyos harcok árán győzhette le a forradalmi fegyveres alakulatokat és a nemzetőrséget. Magyarország területén minden megyében voltak harcok, de az igazi utcai csaták mégis Budapest területén zajlottak. A halottak száma több ezer volt, és közel fél millió lakás vált használhatatlanná.

„Népi lelemény

A Kamaraerdő alatti hajtúkanyar fehér jelzőoszlopait kiásták. Éjjel a tankok belezuhantak a szakadékba. Az Ostrom utcát bekenték motorolajjal, a tankok egymásra csúsztak.

Miskolcon egy általános iskola kétszáz diákja az orosz tankok elé feküdt. Feketéllett tőlük a tér, a tankisták rádión utasítást kértek, az anyák sikoltoztak, végre a tankok megfordultak és elmentek.

Mottó:

Milyen gyöngye az, aki tankokkal lövet fegyvertelenekre!

Milyen erős az, aki pusztá kézzel támad páncélosok ellen!”

Nagy Imre és társainak letartóztatásához csak nemzetközi kommunista cselszövésssel juthattak el. Ebben a cselszövésben szerepet vállaltak az oroszok mellett mind Kádárék, mind Titóék, valamint az egész román kommunista vezetőség. Kádár János bántatlanságot és szabad mozgásteret ígért Nagy Imrééknek, ha elhagyják a jugoszláv nagykövetség amúgy is kisméretű épületét. November 21-én Nagy Imréék elhagyták a nagykövetséget, és miután egy rendelkezésükre álló autóbusszal lakásukra akartak menni, egy orosz különítmény letartóztatta mindannyiukat, és a budapesti szovjet katonai központba szállították őket. Még aznap meglátogatta Nagy Imrééket Nemes Dezső (Kádár János barátja) és Walter Roman, a magyarul folyékonyan beszélő román kommunista vezető⁵, akik közölték velük, hogy a békeség érdekében Magyarországról Romániába fogják szállítani a fogságba ejtett csoport tagjait. Másnap a bukaresti repülőtéren szálltak le, ahol Alexandru Moghioroş – tört magyarsággal! – színlelt elvtársi szívéllyességgel üdvözölte őket; e képmutató gesztus után azonban a férfiakat már mind

különválasztották családtagjaiktól; Nagy Imre ekkor látta utoljára a családját...

November 23, péntek

„Egy hónapja tört ki a forradalom. Ezt az utcán közli velem egy ismerősöm. Magamtól sohasem jöttem volna rá: amióta kitört a forradalom, véget ért az idő. Egy hónap óta nem tudom, hányadika van s milyen nap: ha meg akarom tudni, fellapozom a naptárt, de egy pillanat múlva kimegy a fejből. Az idő ember csinálta felosztása széthull a történelmi idő mozgása előtt.

A Kádár-kormány válaszol Titónak: Nagy Imréék, miután elhagyták a jugoszláv követséget, azt kívánták, hogy valamelyik népi demokratikus országba utazhassanak. Románia kész volt befogadni őket, s a csoport odautazott. Asszonyok, gyermekek, Rajk Júlia a fiával. A hazugságot mindenki gyűlöli, de a cinikus hazugsággal szemben az ember tehetetlen lesz, ijedtté, gyermekké válik. Azon veszem észre magam, hogy szeretném elhinni ezt a: ostobaságot. Inkább elhinni, mint tudni, hogy ilyen elvetemedettek lehetnek embertársaim.”⁶

Vásárhelyi Miklós – volt forradalmi államminiszter – visszaemlékezésében leírja, hogy a nőket és a gyermekeket az Olt melletti Călimănești-re szállították, ahonnan csak 1958 augusztusában térhettek haza. A férfiakat Snagovra vitték, ahonnan 1957 októberében Budapestre szállították őket, a katonai bíróság Fő utcai börtönébe. Kádárék bíróság elé állították Nagy Imrét, Maléter Pált, Kopácsi Sándort és több minisztert. Kopácsi Sándor visszaemlékezése szerint Losonczi Géza államminisztert már 1957 december végén a börtönben meggyilkolták. 1958 márciusában került sor az első tárgyalásra. Pár nappal ezután külön kivégezték Szilágyi Józsefet, a miniszterelnöki iroda vezetőjét. A nagy tárgyalásra június 10–15. között került sor, ezen Nagy Imrét, Maléter Pált és Gimes Miklóst halálra, Kopácsi Sándort életfogytiglanra, Dónáth Ferencet és Vásárhelyi Miklóst 15–15 évre, Jánosi Ferencet (Nagy Imre vejét) 12 évre, Tildy Zoltánt 7 évre ítélték. Június 16-án a halálos ítéleteket végre is hajtották.

A Romániában házifogságban levő családtagok a halálos ítéletekről csak egy hét múlva, az eléjük tett kommunista „Népszabadság” kormányközleményéből értesülhettek.

A szabadságharc leverése után kb. 480 embert végeztek még ki. Az életben hagyott letartóztatottak hosszú börtönbüntetést kellett szenvedjenek. Igaz, hogy Kádár János 1963-ban általános amnesztiát hirdetett meg a politikai elítéltek részére, de – sajnos – mégis sokan voltak azok, akik csak az 1970-es éveket követően szabadulhattak.

Csaknem a magyarországi megtorlásokhoz hasonló letartóztatási hullám zajlott le az összes kommunista országban. A legkirívóbb politikai perek Romániában zajlottak le.

Megemlékezésem végén szükségesnek tartom, hogy felsoroljam az 1956-os szabadságharc utolsó hetében, általános megegyezésen összeállított ideiglenes koalíciós kormány összetételét, melynek e koalíciós pártok egyöntetű véleménye szerint feladata lett volna a szabad választások előkészítése és lebonyolítása: Nagy Imre miniszterelnök, Maléter Pál honvédelmi miniszter, Kopácsi Sándor belügyminiszter, Dónáth Ferenc és Vásárhelyi Miklós gazdasági államtitkárok, Fischer József, Kéthly Anna, Farkas Ferenc szociáldemokrata államminiszterek, Kovács Béla, Tildy Zoltán, Bibó István kigazdapárti államminiszterek, Losonczy Géza, Lukács György, Kádár János a kommunista párt (MSZMP) részéről. Kádár János mind a szabadságharcot, mind a saját részvételével megalakított ideiglenes kormányt november 2-án elárulta.

Mint már említettem, Kádár János nemcsak egyedül volt áruló, rövidesen az oroszok mellé állt „elvtársait” is megtalálta. 1956 decemberében a magyar kommunista párt elnökségében a következő személyeket találjuk: Kádár János, Dobi István, Münnich Ferenc, Kállai Gyula, Apró Antal, Biszku Béla, Nemes Dezső, Marosán György, Fehér Lajos, Fock Jenő, Komócsin Zoltán, Gáspár Sándor, Németh Károly, Czinege Lajos honvédelmi miniszter, Sík Endre külügyminiszter. Az új hatalomhoz még sok százan csapódtak, majd ragaszkodtak egyéni vagy családi érdekből.

A Kádár-korszaknak 1989-ig volt egy nagyon ellentmondásos hangulata. Az 1956-os szabadságharc több mint 480 kivégzett áldozatára, sajnos, csak a családtagok, rokonok, barátok és ismerősök emlékeztek. Magyarország lakosságának nagy része a Kádár-rendszert az 1963-as sokakat érintő, de sajnos nem minden elítélre érvényes politikai amnesztiát, és az 1964-es újjáépített Erzsébet-híd felavatását követően: békés és viszonylagos jólétet biztosító rezsimnek („gulyás-kommunizmus”) könyvelte el. A magyar közvélemény gyorsan megtanulta, hogy miről nem szabad beszélni, ennek ellenében a Kádár-rendszer igen hamar megadta az útlevelet Nyugat felé is, belpolitikailag pedig 1968 után az összes kommunista típusú ország közül fokozatosan a legelnézőbb lett még a ritkán megnyilvánuló ellenzéki hangokkal szemben is.

Az 1956-os vértanúkról, a börtönt szenvedettekről azonban 1989-ig egy hangot sem volt szabad kiejteni. Még azok is hallgattak, akik átlélték a megtorlásoknak.

Ha teljességre törekedni itt nem is volt lehetőségünk, erkölcsi kötelességünknek éreztük a forradalom és szabadságharc hőseinek emléke előtti tisztelgést.

Jegyzetek

¹ Kopácsi Sándor a szabadságharc kezdetekor Budapest rendőrkapitánya volt. Október 26-án Maléter Pállal együtt elhatározzák a rendőrség és a csupán pár napja megalakult Nemzetőrség összevonását. A szabadságharc leverése után letartóztatták, és az 1958-as „Nagy Imre-perben” zendülés vádjával halálra ítélték, de nem végezték ki, hanem az ítéletet életfogytig-

lanra változtatták. 1964-ben szabadult és 1975-ben Kanadába emigrált. Itt írt visszaemlékezéseiben azt állítja, hogy életét Kádár János mentette meg, egy Hruscsovvval folytatott hosszú telefonbeszélgetés után. Ma már tudjuk, hogy az oroszokat a perekben hozott ítéletek már két év elteltével nem érdekelték, minden ítéletet a magyar kommunisták hoztak meg Budapesten, Kádár Jánossal az élen. Kopácsi viszont mindig jó színben tüntette fel Kádár Jánost, még árulónak sem nevezte az oroszokhoz való átállásáért, azt állítva, hogy Kádárt az oroszok erőszakkal kényszerítették az átállásra.

² Fejtő Ferenc és Mérai Tibor Párizsban írták meg emlékirataikat és Nagy Erzsébet (Nagy Imre miniszterelnök lánya) baráti köréhez tartoztak.

³ Kádár János, Apró Antal, Münnich Ferenc és Pethő István, akik november 2-án Mátyásföldön keresztül repülőgéppel Ungvárra utaztak, és ott kommunista ellenkormányt alakítottak.

⁴ Mindszenty József (1892–1976) esztergomi érsek 1945-től, 1946-tól bíboros, 1948. december 26-án Rákosi titkosrendőrsége letartóztatta és 1949 márciusában életfogytiglani börtönre ítélték. 1955-ben a börtönből házfogságba került Nógrád megyébe. 1956. október 30-án egy forradalmi egység Budapestre szállítja, ahol Nagy Imre miniszterelnöktől visszanyeri szabadságát és teljes egyházi hatáskörének állami elismerését. November 4-én reggel az amerikai nagykövetségen kér és nyer menedékkjogot. Az amerikai nagykövetséget 1971. szeptember 22-én hagyhatja csak el, és végleg el kell hagynia Magyarország területét. Rövid időt tölt Rómában, majd végleg Bécsbe költözik, ahol König bécsi bíboros teljesen rendelkezésére bocsátja a néhai Pázmáneum Intézet épületét, melyet még Mária Terézia rendelt a mindenkori esztergomi érsekek birtokába. Életében soha többet nem léphetett Magyarország területére, de a Nyugaton élő magyarságot szabadon pásztorolhatta. Még azt is meg kellett érnie, hogy VI. Pál pápa, 1971-ben –beleegyezése nélkül – egy rendelettel felmentette esztergomi érseki hatásköréből.

⁵ A jelenlegi román politikusnak, *Petre Romannak* az apja.

⁶ Örkeny Istvánnak az 1956-os magyarországi forradalomról készített feljegyzései – *Noteszlapok 1956-ból* – a HOLMI című folyóirat 1991/10-es számában jelentek meg először. A szerkesztő megjegyzése szerint az író feltehetően csak saját magának szánt vázlatnak tekintette ezeket a feljegyzéseket, nem gondolt, nem is gondolhatott megjelentetésükre. Az első fogalmazványnak tekinthető szöveg dokumentum értéke miatt érdemes figyelmünkre. Ezért idéztünk belőle részleteket, a dolgozatunkban *dőlt* betűvel szedett betét-részeket.

DR. SZABÓ ÁRPÁD

A VILÁGOSSÁGBAN ÉLŐ ÉS SZOLGÁLÓ EMBER*

*Élet a sorsom. Millió csatornán
Arany sugárba, vérbe áradó;
Jövőre-múltra üdvöt-álmot szórván,
A pillanatban örökkévaló.*

Ezt az élette magasztosult sorsot próbáljuk most tetten érne, és megidézni az emlékezet által, amikor hitünk és szeretetünk tükrében a pillanatban meglátjuk az örökkévalót.

Józan Miklós az Unitárius Egyház 26. püspöke volt. 1869-ben született Tordatúron. Kántortanító édesapját, korán elvesztette, mostohaapja, Borbély Lajos tordai kovácmester nevelte fel. Tordán és Kolozsváron tanult az Unitárius Kollégium kiváló növendékeként, majd az Unitárius Teológiai Akadémia növendéke lett. Teológiai tanulmányai befejeztével egyházunk akadémitaként Angliába küldte, ahol három évet töltött, amelyre mint élete egyik legszebb időszakára emlékezett vissza. Később is meleg kapcsolatot tartott fenn az angliai és amerikai hittestvéreinkkel. Többször képviselte egyházunkat nemzetközi konferenciákon és kongresszusokon.

Lelkészi szolgálatát Polgárdiban kezdte, majd 1896-ban Torockó hívta meg, ahol három évig szolgált. Ugyanez évben alapított családot. Házasságát Isten három fiúgyermekkel áldotta meg. Szolgálatá mély nyomokat hagyott a gyülekezet lelki életében.

1899-ben került a Budapesti gyülekezet élére; lelkeszi, hitoktatói, majd esperesi és püspöki vikáriusi minőségben 42 éven át irányította. Az I. világháború végéig az óriási kiterjedésű egyházközségben egyedül látott el minden szolgálatot, ami olyan teljesítmény, melyet csak egy testben és lélekben egyaránt erős ember vihetett véghez, amilyen Józan Miklós volt. Életének és munkásságának fénykora arra a négy évtizedre esik, melyet Budapesten töltött, s amely alatt az unitárius névnek, gondolatnak és egyháznak általános megbecsülést és tiszteletet szerzett. Rádiós beszédeit széles körben hallgatták és értékelték felekezeti hovatartozás nélkül. Ezeket az írásokat, amelyek

* Elhangzott Lakiteleken 2001. augusztus 25-én